

IN SILENCIO ET SPE ER. FORTITVDO VESTRA

Portret Marcina Lutra autorstwa
Łukasza Cranacha (Starszego), 1535

SŁOWO WAŻNA RZECZ

WYSTAWA Z OKAZJI OBCHODÓW ROKU REFORMACJI

Stare druki z okresu reformacji są dziś świadectwem wymiany myśli oraz ożywionych dyskusji, które zainicjowały wiele zmian w XVI-wiecznej Europie. Mówią nam nie tylko o rozważaniach ówczesnych teologów, ale przede wszystkim dowodzą wpływu ruchu reformatorów na rozwój kultury słowa, języka i druku w wielu krajach. Niewielka, ale cenna kolekcja zabytków piśmiennictwa z tego okresu znajduje się także w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej w Olsztynie.

REFORMACJA – KULTURA – NAUKA

WPROWADZENIE

Źródłem Reformacji zapoczątkowanej przez katolickiego augustiańskiego mnicha i doktora teologii ks. Marcina Lutra była *Biblia* i poważne potraktowanie jej poselstwa. W centrum biblijnego przesłania pozostaje Chrystus i Jego Ewangelia. Przyjęcie tej prawdy prowadzi do odnowy - do zmiany formacji duchowej, a przez to i postawy życiowej człowieka.

Przetłumaczenie przez Lutra *Biblii* na język niemiecki, aby mogła być czytana w każdym domu, a także napisanie *Śpiewnika dla ludu* z wieloma nowymi pieśniami, wprowadzenie ich do liturgii, przyczyniło się do ożywienia pobożności i rozwoju kultury. *Biblia* i pisma reformatorów były drukowane oraz rozpowszechniane, co sprzyjało krzewieniu się czytelnictwa i rozwojowi szkolnictwa. Reformacja z jej pismami inicjowała rozkwit kultur i podniosła rangę języków narodowych.

bp. Rudolf Bażanowski

Dysputa Lipska w 1519,
drzeworyt barwiony anonimowy, 1557

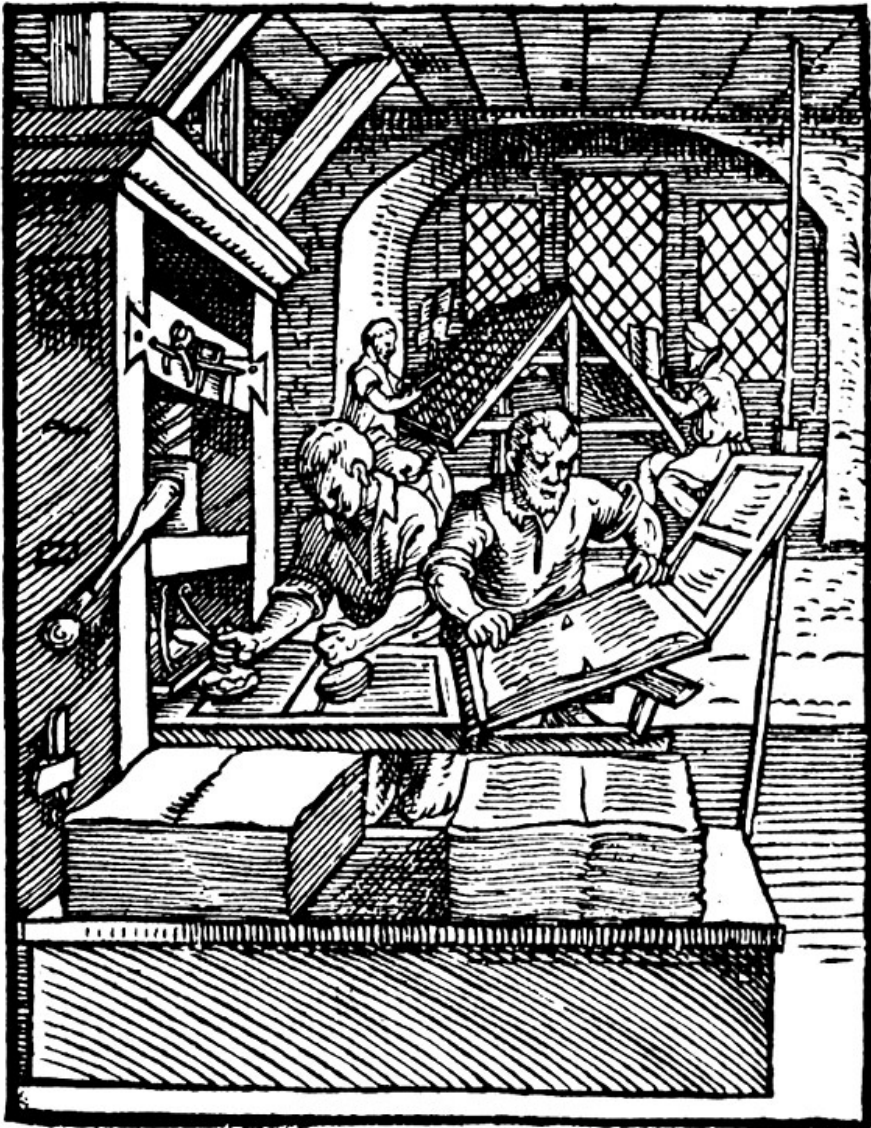
Reformacja była drugą, obok humanizmu, siłą kształtującą rozwój cywilizacji europejskiej w XVI wieku. Rozpoczęty przez Marcina Lutra w Niemczech ruch uległ radykalizacji, dlatego nazwano go reformacją, a nie reformą Kościoła. Nauka Lutra wyzwoliła także ogromne siły społeczne i polityczne. Książęta niemieccy widzieli w reformacji m.in. dodatkową szansę rozszerzenia i umocnienia swej władzy terytorialnej kosztem cesarstwa i Kościoła. Bogaci mieszczaństwo chcieli zmniejszenia przywilejów duchowieństwa, a zwiększenia swoich uprawnień w Kościele. Reformacja stała się więc nie tylko ruchem religijnym, ale także społecznym i politycznym.

Zasługą reformacji było powstawanie tłumaczeń *Biblii* na języki narodowe. *Biblia brzeska* (*Radziwiłłowska*), przetłumaczona przez polskich protestantów, była jednym z pierwszych przekładów na języki narodowe (1563). Nieco wcześniej powstało katolickie tłumaczenie na język polski, zwane *Biblią Leopolity* (1561). Trwałym dziedzictwem polskiej reformacji jest powstanie bogatej literatury, głównie religijnej w języku polskim, co skutkowało rozwinięciem i upowszechnieniem języka literackiego. Protestantami było wielu prekursorów polskiej literatury, m.in. Mikołaj Rej. Dzięki reformacji ożywiło się i wzbogaciło także piśmiennictwo katolickie, kontrreformacyjne, które musiało skutecznie konkurować z literaturą protestancką.

ks. Tomasz Garwoliński

REFORMACJA – KULTURA – NAUKA

DRUK I PRASA DRUKARSKA

Początek XVI wieku w Europie to czas upowszechnienia wynalazku Guttenberga i prasy drukarskiej. Okazała się ona skutecznym narzędziem w szerzeniu nowych idei reformacyjnych.

Książki i inne publikacje, pomimo słabego jeszcze papieru i niedoskonałego druku, można było teraz publikować szybko i na dużą skalę. Aż milion kopii dzieł Marcina Lutra (1483-1546) trafiło do czytelników. Jego przekład *Biblii* na język niemiecki doczekał się w ciągu zaledwie dwóch lat aż 50 wydań. Taka szalona popularność dzieł reformatorów wpłynęła na wzrost liczby drukarni i wysokość nakładów.

Codziennie mamy prawdziwy zalew potoci luterańskich pism w języku niemieckim i po łacinie (...). Właściwie już nic nie jest omawiane z wyjątkiem Lutra.

Tomasz Kajetan (Gaetano), 1521

REFORMACJA – KULTURA – NAUKA

DRUK I PRASA DRUKARSKA

Der Bücher doktora Marcina Lutra na fali popularności w połowie XVI wieku doczekały się wielu wydań z różnych oficyn wydawniczych.

W Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej w Olsztynie zachowało się kilka części tego wielotomowego dzieła. Wszystkie wydane zostały w Wittenberdze, mieście narodzin reformacji, jednak każdy tom pochodzi z innej drukarni, co świadczy o niezwyklej aktywności ówczesnych oficyn wydawniczych.

[Część 2] *Der Dritt Teil*, wydawca A. Schön 1581

[Część 7] *Der Siebd Teil*, wydawca J. Schwertel 1572

[Część 9] *Der Neunte Teil*, wydawca P. Geiss 1569

[Część 11] *Der Elffte Teil*, wydawca L. Schwend 1572

[Część 12 i ostatnia] *Der Zwelffte und letzte Teil*, wydawca H. Lufft 1559

[Indeks] *Register*, opracowany przez S. Suevusa, wydawca P. Seitz 1565

REFORMACJA – KULTURA – NAUKA

JĘZYKI NARODOWE I ROZWÓJ LITERATURY

W ślad za pierwszym tłumaczeniem *Biblii* przez Lutra na język niemiecki poszło wiele innych przekładów *Pisma Świętego* na języki narodowe. Początkowo wprowadzone do liturgii i modlitw, z czasem stały się językami dyskusji, by ostatecznie wkroczyć do szkolnictwa, sądownictwa, literatury, sztuki i pełnić rolę kulturotwórczą.

Jednym z fenomenów okresu reformacji były tzw. druki ulotne wydawane z myślą o ludziach nieznających łaciny. Te niewielkie, ilustrowane drzeworytami publikacje o prostej formie docierały niemal wszędzie, rozpowszechniając kazania i modlitwy oraz fragmenty pism świętych w tłumaczeniach. Budziły też wśród niepiśmiennych potrzebę indywidualnego obcowania ze słowem drukowanym i literaturą.

Druki ulotne nie przytłaczały tekstem, były za to pełne symboli, alegorii i łatwo rozpoznawanych motywów. Powyżej sceny do dzieła Sebastiana Branta *Statek głupców* [niem. *Narrenschiff*] piętnującego między innymi ludzkie słabości.

REFORMACJA – KULTURA – NAUKA

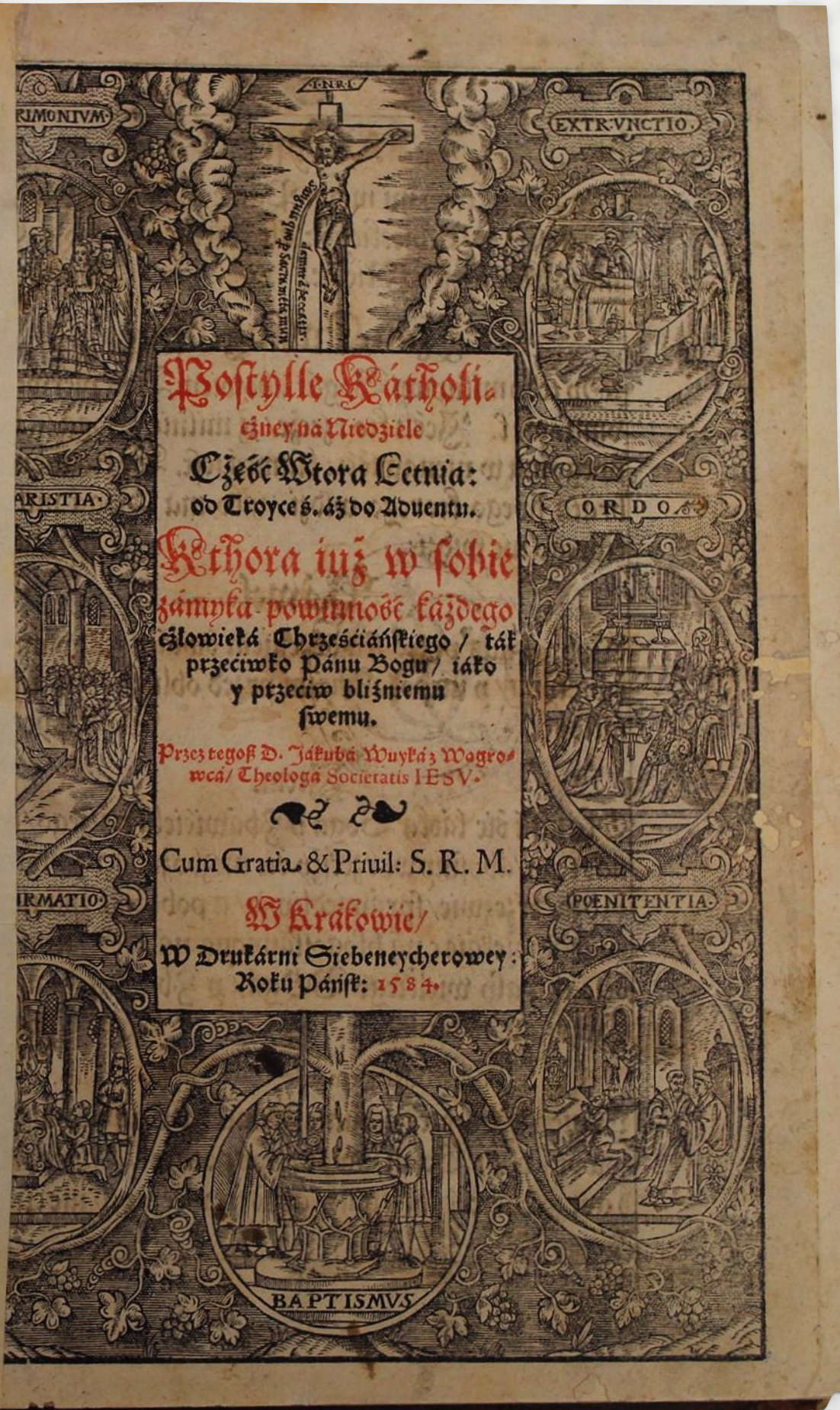
JĘZYKI NARODOWE I ROZWÓJ LITERATURY

Jakub Wujek

Postylle Catholiczney na Niedziele, 1584

Ten zbiór przystępnych komentarzy do *Pisma Świętego* opracowanych w języku polskim przez polskiego jezuitę jest dziś świadectwem rosnącej roli języków narodowych w czasie reformacji.

Jakub Wujek (1541-1597), podobnie jak kaznodzieja i pisarz Piotr Skarga (1536-1612) czy biskup warmiński Stanisław Hozjusz (1504-1579), długo pozostawał zwolennikiem łaciny w liturgii. Jednak sukcesy reformatorów oraz widoczne zalety języka polskiego w katechizacji przekonały duchownych katolickich do podjęcia tłumaczeń *Pisma Świętego*.

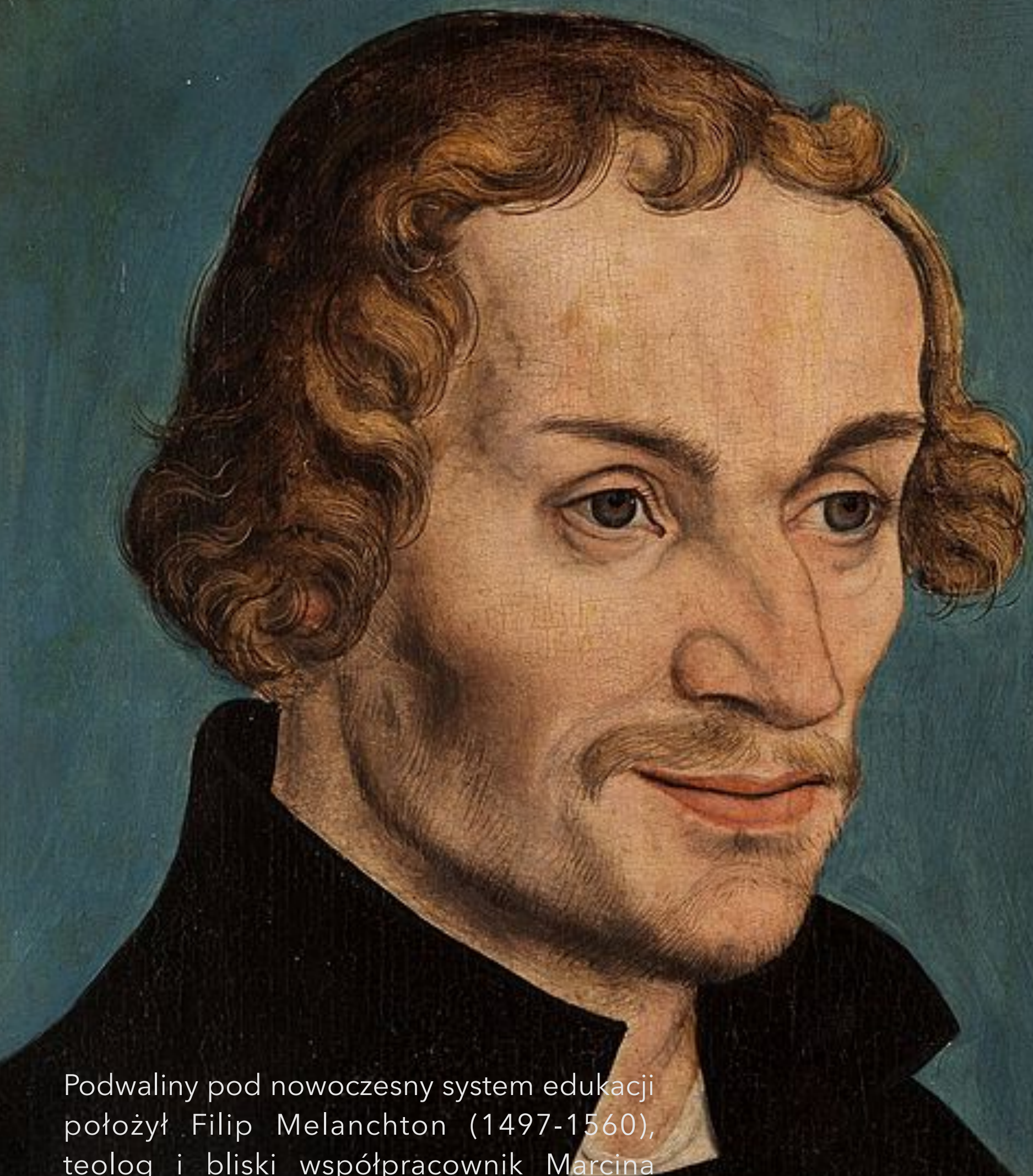

We wstępie do swojego przekładu *Biblii* Jakub Wujek tłumaczył się:

Nie jest potrzebne do wiary ani do zbawienia mieć i czytać Biblię w swoim przyrodzonym i pospolitym języku (...) Dosyć jest do zachowania wiary mieć Pismo S. językiem powszechnym jakim jest łaciński (...) A tak potrzeba było, aby też katolicy mieli przekład Biblijowej uczyniony, których i szczerością i prawdą, i własnością wszystkie inne celował.

REFORMACJA – KULTURA – NAUKA

EDUKACJA I CZYTELNICTWO

Podwaliny pod nowoczesny system edukacji położył Filip Melancton (1497-1560), teolog i bliski współpracownik Marcina Lutra. Zreorganizował niemiecką edukację, dając tym samym początek pedagogice humanistycznej w całej ówczesnej Europie.

W środowiskach katolickich w późniejszych latach pracę tę kontynuowały kolegia jezuickie.

Portret Filipa Melanchtona
autorstwa Łukasza Cranacha (Starszego), 1537

REFORMACJA – KULTURA – NAUKA

EDUKACJA I CZYTELNICTWO

Twórcy reformacji, a szczególnie Marcin Luter i Jan Kalwin, z dużą siłą podkreślali znaczenie edukacji i umiejętności czytania dla wewnętrznego rozwoju każdego człowieka. W XVI wieku podjęto po raz pierwszy starania o powszechne kształcenie najmłodszych i zapewnienie im w dorosłym życiu niezależności podczas poznawania i interpretacji pism świętych.

Nowatorem w pracy z młodym czytelnikiem był Jacob Friedrich Reimmann (1668-1743) – teolog luterański, pedagog, historyk, filozof i bibliotekarz.

Prowadził z młodzieżą swoisty dialog, zachęcał do czytania oraz wspierał w nauce. Opracował wiele pomocy i omówień książek (zwłaszcza tych ciekawych!).

W WBP w Olsztynie znajdują się dwie prace metodyczne tego autora (z 1718 roku) przeznaczone do nauczania.

Portret Jacoba Friedricha Reimmanna
autor nieznany, ok. 1709

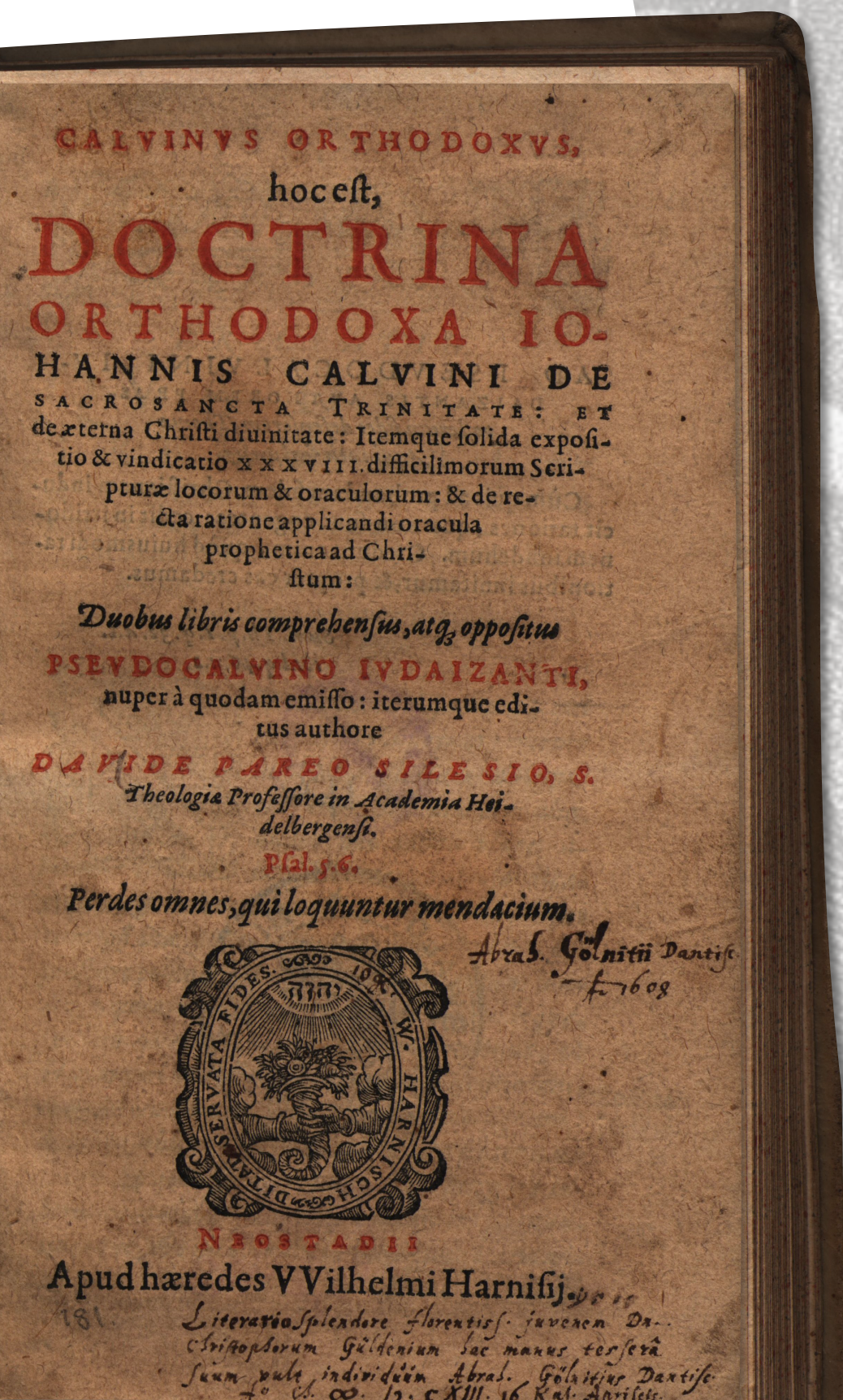
REFORMACJA – KULTURA – NAUKA

AKADEMICY I HUMANIZM

Pod wpływem reformacji w większych miastach Europy zadomowił się humanizm. To tam rozwijała się oświata, przybywało drukarni, powstawały znaczne możliwości wymiany myśli i zdobywania wykształcenia. Tam też osiedlała się większość nauczycieli i drukarzy. W całej Europie kwitły ośrodki akademickie, gdzie podejmowano dyskusje religijne, ale też odkrywano nowe horyzonty w filozofii, nauce i sztuce. Wielcy reformatorzy, jak francuski teolog Jan Kalwin (1509-1564), inspirowali do zmian.

Jean Calvin

Doctrina orthodoxa, 1608

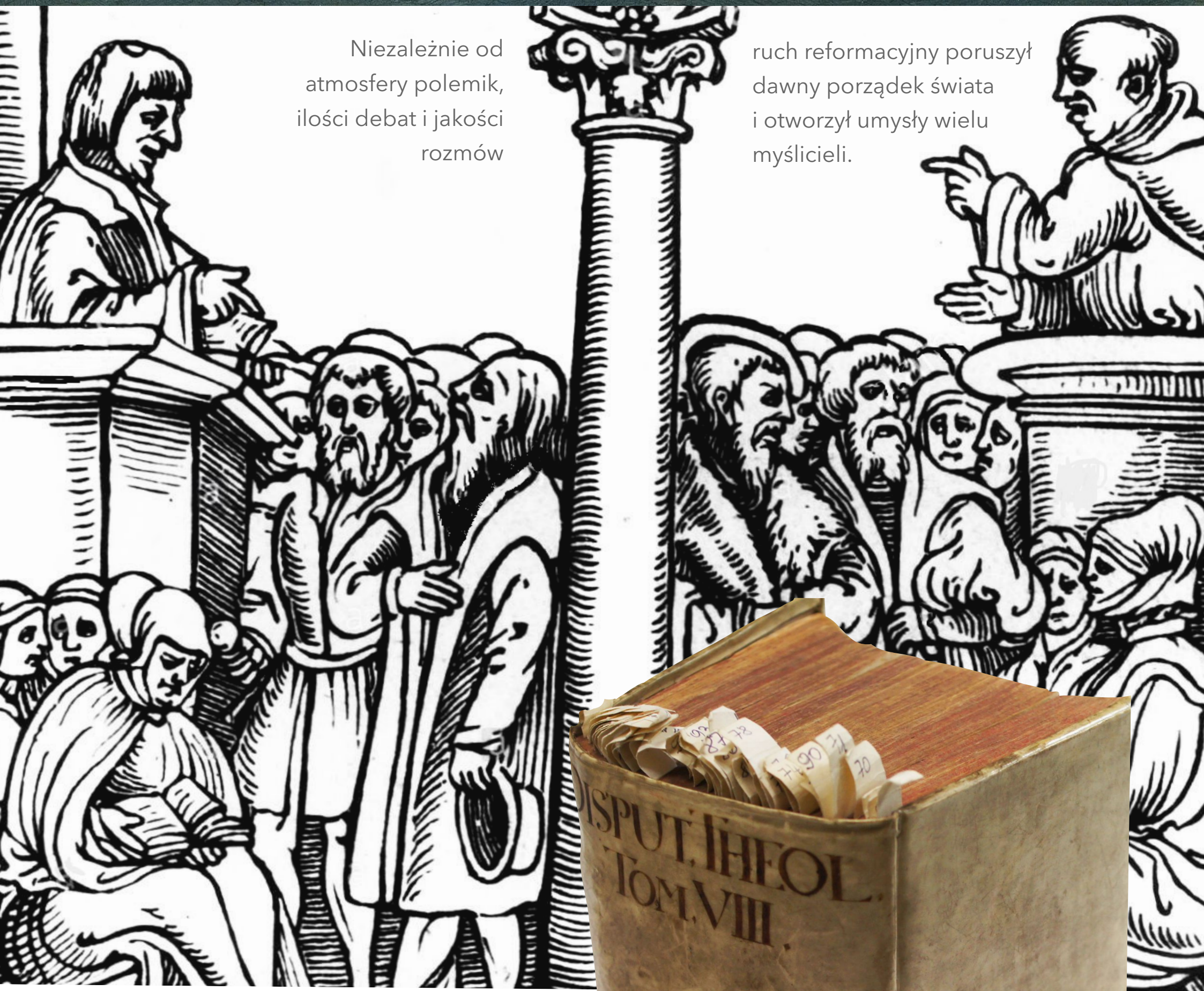
Portret Jana Kalwina autorstwa
J. F. Cazenave, ok. 1820

REFORMACJA – KULTURA – NAUKA

AKADEMICY I HUMANIZM

Niezależnie od
atmosfery polemik,
ilości debat i jakości
rozmów

ruch reformacyjny poruszył
dawny porządek świata
i otworzył umysły wielu
myślicieli.

Disput. Theol. Tom VIII, po 1660

Pięćdziesiąt trzy prace teologów, profesorów i wykładowców z głównych ośrodków akademickich w XVII i XVIII-wiecznych Niemczech to dzieła polemiczne i krytyczne zebrane w tzw. „klocek”. Cenne źródło będące dziś dowodem na ożywioną aktywność uniwersytetów niemieckich.

